

HUBERT WOLF

konkláve

TAJEMSTVÍ
PAPEŽSKÉ
VOLBY

PROSTOR

Konkláve

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.eprostor.com
www.e-reading.cz
www.palmknihy.cz

Hubert Wolf

Konkláve – e-kniha

Copyright © PROSTOR, nakladatelství, s. r. o., 2018

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Hubert Wolf
Konkláve
Tajemství papežské volby

PROSTOR

HUBERT WOLF

konkláve

TAJEMSTVÍ PAPEŽSKÉ VOLBY

přeložila Daniela Petříčková

PROSTOR | PRAHA | 2018

Originally published under the title
Konklave. Die Geheimnisse der Papstwahl

© Verlag C.H.Beck oHG, München 2017

Czech edition © PROSTOR, 2018

Translation © Daniela Petříčková, 2018

Cover picture © shutterstock/isifa, 2018

ISBN knihy 978-80-7260-385-5

OBSAH

Jako o Vánocích: mysterium papežské volby	9
1. Kdo volí papeže?	25
Ježíš předává klíče	27
Vytvoření apoštolské následnosti	29
Duchovenstvo, lid a císař	35
V rukách římských klanů	39
Zrození papežské kurie	42
Dekret z roku 1059 a volební právo kardinálů	46
Kostnický model: papeže volí koncil	49
Za fasádou tradice: volební řád z roku 1996	56
2. Kdo se vlastně může stát papežem?	59
Římská synoda mrtvých	61
Tisíc let nevěry	66
Proč papežka ve skutečnosti neexistovala	67
Samozřejmě pouze kardinálové	69
3. Kde se volí papež?	75
Konkláve je vynalezeno!	77
Pravidla konkláve z roku 1274	80
Z Viterba do Sixtinské kaple: místo konkláve	88
Jan Pavel II. vtiskne konkláve sakrální rozměr	89
Od zadržovací vazby k mysteriu	96
4. Jak se volí papež?	99
Adorační volba Giovanniho Angela Mediciho	101
Mýtus jednomyslnosti	104
Dekret z roku 1179 a dvoutřetinová většina	109
Korunní kardinálové a zbraň exkluzivity	114
Reforma z roku 1621 a svědomí volitelů	118
Transsubstanciace kardinála	122
Už žádné kompromisy: reforma z roku 1996	124

5. Co papeže dělá papežem?	133
Korunován tíarou	135
Z Lateránu do Vatikánu: kde se papež stává papežem	139
Nejprve římským biskupem, poté papežem	142
Intronizace a byzantský císařský ceremoniál	147
Tíara a pallium jako přenosné výsostné znaky	153
Drama a jeho dějství od roku 1488	160
20. století: služba Bohu	166
Jméno papeže jakožto symbol znovuzrození	170
Od roku 1996: inscenace tajemství	172
6. Jak tajná je papežská volba doopravdy?	177
Zakázaný deník z konkláve	179
Top secret: pravidla utajení	181
Informace ze zákulisí	183
Jan Pavel II. a nová tajemství	187
7. Jak papež odstupuje?	189
„Opoziční papež“: odstoupení Benedikta XVI.	191
<i>Papa emeritus</i> jako druhý papež	195
Historie nabízí model abdikace	201
Odkouzlené papežství	203
Pravidla abdikace	207
Když Vánoce a Letnice spadají vjedno: řád papežské volby z roku 2059	209
Doslov	221
<i>Poznámky</i>	225
<i>Doporučená literatura</i>	231
<i>Seznam a původ ilustrací</i>	245
<i>Jmenný rejstřík</i>	249

**Jako o Vánocích:
mysterium papežské volby**

Volba nového papeže lidi fascinuje bez ohledu na to, jsou-li katolíky či nikoli. Miliarda diváků sledovala na obrazovkách pohřeb Jana Pavla II. a zvolení Josepha Ratzingera za papeže Benedikta XVI. Jeho rezignace v roce 2013 zapůsobila jako bomba, protože poprvé po šesti letech využila hlava katolické církve této možnosti, kterou církevní právo principiálně připouští. A opět celý svět upřeně pozoroval měděný komín na střeše Sixtinské kaple, v níž se shromáždili kardinálové k volbě papeže.

Z této volby vzešel jako papež Jorge Mario Bergoglio, který jako první následovník apoštola Petra přijal jméno František po chudém muži z Assisi. A volitelé papeže, izolovaní od světa, opět komunikovali s napjatě čekajícími věřícími a zvědavci, kteří stáli venku, pouze znamením kouře: černý kouř znamená neúspěšnou papežskou volbu, bílý naproti tomu oznamuje volbu úspěšnou. Eminencím je výslovně zakázáno používat twitter nebo psát esemesky. Počítače, notebooky či tablety jsou tabu. Kardinálové také nesmějí číst denní tisk nebo časopisy, poslouchat rádio nebo se dívat na televizi, natož surfovat po internetu.

Papežská volba má být skutečně tajnou volbou; možná jedinou tajnou volbou na světě, která je hodna toho jména: shromáždí se pouze volitelé a pod Michelangelovým *Posledním soudem* v Sixtinské kapli jsou jenom oni a jejich Bůh. Třebaže malba po posledním zrestaurování svítí pastelovými barvami a už nepůsobí tak temně jako předtím, dává přesto každému kardinálovi, odevzdávajícímu hlas, jasně najevo: Kristus potrestá toho, jehož rozhodnutí je

Habemus papam: když jako na této fotografii z 2. března 1939 vystoupal při volbě Pia XII. z komína Sixtinské kaple bílý kouř, znamenalo to, že kardinálové zvolili v konkláve nového papeže.

vedeno sobeckými důvody. Těm, kteří nevolí Bohem vyvoleného, hrozí věčné zatracení. Před svými zraky naopak kardinálové vidí věčnou blaženost, jež čeká na ty, kdož jsou poslušni Boží vůli. Proto každý kardinál, podle stanoveného pořadí, opouští své místo a kráčí, drže vysoko v pravé ruce vyplněný hlasovací lístek, k oltáři pod Michelangelovou freskou, a než ho hodí do hlasovací urny, prohlašuje: „Dovolávám se jako svědka Krista, našeho Pána, jenž bude mým soudcem, že volím toho, jemuž musím dát svůj hlas, veden Boží vůlí.“¹

Jak však kardinálové zjistí, co je Bohu milé a odpovídá jeho soudu? Jak si mohou být jisti, že zvolili toho správného papeže? Baví se o tom spolu? Nebo hovoří v modlitbách výlučně s Bohem? Taktizuje se tu, stejně jako u každé jiné

volby, uzavírají se koalice, intrikuje se a uplácí? Nebo je papežská volba přece jen nakonec zbožným aktem, jedinečnou bohoslužbou, skoro nekonečným sledem svatých mší, žalmů a zpěvů spojených s volebními akty?

Kdo by u toho nechtěl být a nechtěl si vychutnat vhléd do velkého tajemství? Kdo by se nechtěl proměnit v myšku, když po zvolání „*extra omnes*“ musejí ven všichni ti, kteří s volbou nemají nic společného, dveře Sixtinské kaple se zavřou a kardinálové konečně osamí? Kdo by se netoužil dozvědět, který kardinál zvolil kterého kardinála a v kolikáté volbě a jak se v průběhu konkláve proměňoval poměr hlasů jednotlivých pretendentů? Ti, kdož zůstali venku, jsou nicméně o počtu kol informováni prostřednictvím komína na střeše Sixtinské kaple, neboť po každé druhé volbě jsou vyslány kouřové signály. Hlasovací lístky spolu se všemi možnými poznámkami kardinálů jsou spáleny v bubínkových kamnech Sixtinské kaple. Nic nesmí ohrozit zachování tajemství volby. Nic nesmí dát později historikům příležitost, aby nahlédli do oficiálních podkladů papežské volby. Nejtajnější ze všech tajných voleb musí zůstat tajemstvím – po tisíc let. Tak tomu i dnes chce platné papežské nařízení o volbě papeže.

Rádi bychom věděli, měl-li Jorge Mario Bergoglio skutečně již v roce 2005 šanci získat většinu, ale nikomu se tehdy nechtělo do předlouhého bojovného hlasovacího přetahování s Josephem Ratzingerem. Nanejvýš zajímavé by také bylo dozvědět se, zda se během pohřební mše, kterou sloužil Joseph Ratzinger jakožto děkan kardinálů na Svatopeetrském náměstí za Jana Pavla II., opravdu ukázal jako klíčový moment, když vítr nebo možná přece jen závan Ducha svatého zalistoval evangeliářem, který spočíval na prosté dřevěné rakvi zemřelého papeže. V tomto okamžiku

V bubínkových kamnech Sixtinské kaple se po každé druhé volbě spalují hlasovací lístky a všechny ostatní volební podklady.

se údajně vytratila skepse mnoha kardinálů, kterou chovali k obávanému nejvyššímu strážci víry. Náhle se zdálo, že Ratzinger může být nejen ostrým hlídacím pastýřským psem, ale i pastýřem.

Rádi bychom se také dozvěděli, jestli kardinálové ve zbožném záchvatu chtěli opravdu zvolit papežem reformátora, protože byli ovlivněni hlubokou krizí, do níž upadla církev a papežství po úniku dokumentů „Vatileaks“, po vatikánské bankovní aféře, pedofilním skandálu a v neposlední řadě po odstoupení Benedikta XVI., a protože doufali, že muž z druhého konce světa udělá konečně pořádek v chaosu

římské kurie. Nebo byl naopak pro řadu volitelů Argentinců především mužem v letech, a proto vhodný jako papež na přechodnou dobu, který bude výhledově vládnout jen krátce? Pak by kardinálové zase rozhodnutí o správné cestě církve mohli protentokrát odložit, tak jako tomu v církevních dějinách bylo častokrát. Jenže jak ukázal pontifikát Jana XXIII., právě domnělí přechodoví papežové dokážou překvapit. Uvedou do pohybu během pěti let víc než jiní v průběhu pětadvaceti. To zřetelně ukázal druhý vatikánský koncil, který v roce 1959 svolal Jan XXIII. – a to během jeho volby nikoho ani ve snu nenapadlo.

Odpovědi na tyto otázky se pohybují v rovině spekulací, byť se opakovaně ten nebo onen kardinál vědomě nebo mimochodem prořekne a prozradí detaily z konkláve, a podstupuje tak nebezpečí, že poruší tajemství, což by mělo za následek exkomunikaci, vyloučení z církevního společenství. A i když něco pronikne ven, nelze většinou tyto informace objektivně přezkoumat. Jenže přesně to činí papežskou volbu tak zajímavou. Zatímco moderní média všechno vláčí veřejností a občas si můžeme na internetu pohodlně přečíst i veletajné informace tajných služeb, brání se konkláve tomuto trendu transparentnosti. Pozornost světové veřejnosti je obratně směřována k tomu, co je skryté. Jde v pravém slova smyslu o zdařilé „inscenování tajemného“, jak to případně formuloval Günther Wassilowsky.² Neboť právě to, co je skryto a cudně zastřeno, podněcuje fantazii a poskytuje jedinečnou projekční plochu pro spiklenecké teorie a zbožná přání, pro thrillery a hollywoodské filmy.

Papežská volba má podobu pevně stanoveného průběhu symbolických aktů, jež nejen s ohledem na napjaté čekání na nadílku spojuje s Vánoci více, než bychom si zprvu

mysleli. Avšak kdy se bude nadělovat, je v tomto případě naprosto nejasné. Počet černých kouřových znamení nic nevypovídá o tom, zdali se kardinálové případně již nacházejí v právě posledním aktu dění. Teprve bílý kouř ukáže, že tato část *theatrum sacrum*, svatého divadla, dospěla ke konci.

Kdo se stal papežem a jaké jméno přijal, to stále ještě nevíme. Musíme pokorně čekat, až se na prostředním vnějším balkonu Svatopetrského dómu otevrou dveře. Ve „scénáři“ papežské volby, *Ordo rituum conclavis*, se píše, že věřící na Svatopetrském náměstí radostně aplaudují, když je jim oznámen nový *Pontifex maximus*. Aklamace jako znamení souhlasu je pěkná věc, pro platnost volby však nikoli nutná, protože už nemůžeme nic změnit: v momentě, kdy zvolený přijme volbu, se stává papežem, a to bez dalších rituálů, vysvěcení a požehnání. *Electio facit papam*, volba dělá papeže – a hotovo. I kdyby všichni zachovávali ledové mlčení, nic by se nezměnilo. Kdo by však v takovém okamžiku nebyl radostně dojat? Kdo by nepodlehł zbožné, někdy spíše davové, každopádně ale jedinečné atmosféře Svatopetrského náměstí a Berniniho kolonády? Jásot všech je nakažlivý.

Konečně je to tady: kardinál-protójáhen jakožto služebně nejstarší ze statusové skupiny kardinálů-jáhnů vstupuje na prostřední balkon Svatopetrské baziliky. Přírozeně má také biskupské svěcení, nejen jáhenské – kdo však doopravdy pochopí tuto logiku nejvyšších církevních úřadů? Dveře se otevřou a on pronáší očekávanou a vysvobozující větu: „*Habemus papam*.“ Máme papeže. Pak následuje malá promyšlená pauza, drobná retardace, než *alta voce*, silným hlasem, odhalí tajemství.³ Uvede nejprve křestní jméno a příjmení zvoleného, poté jméno, které v budoucnu

nový papež ponese. Navzdory svému monumentálnímu titulu nemá kardinál žádný tvůrčí prostor nebo příležitost k osobnímu projevu. Jako během liturgie recituje pevně určenou formuli, v níž mění jen aktuální jméno.

Při poslední papežské volbě předstoupil 13. března 2013 ve 20.13 kardinál Jean-Louis Tauran před davy a oznámil úspěšné zvolení kardinála Bergoglia, který přijal jméno František, za papeže. Pak se po chvílce váhání – porozuměli jsme správně jménu vybraného: Jorge Mario jakže? Zase nějaký Ital? Ne, ne, Argentinec! – ozval potlesk.

Následuje rozhodující okamžik. Nový papež přichází na balkon Svatopetrského dómu. Jedině jemu poskytuje přísný rituál určitý prostor. Nakonec on je papež, je neomylný, má v církvi univerzální primát, a tak je také nejvyšším pánem nad rituálem a liturgií. Pevně je určeno jen to, že na závěr svého prvního veřejného vystoupení musí dát velké požehnání *Urbi et orbi*, městu a světu. Na rozdíl od Benedikta XVI. se František objeví celý v prosté bílé, bez mozzetty, purpurové pláštěnky kryjící ramena. Namísto slavnostního liturgického pozdravu pozdraví zcela světsky *buona sera*, dobrý večer. Nekyne jako vítěz, netváří se milostivě jako triumfátor, nýbrž se před svým lidem pokorně sklání a prosí ho o modlitbu ještě předtím, než požádá o Boží požehnání pro něj. Po několika větách se tvůrčí prostor opět uzavírá. Teď do hry zasahuje rituál: „*Et benedictio Dei omnipotentis ...*“⁴ – nechť vám požehná všemohoucí Bůh, Otec, Syn a Duch svatý; a nový papež zase zmizí za dveřmi balkonu. Výstup trval jen několik minut, ale stály za to: stali jsme se součástí mocného a prastarého rituálu. Byli jsme uvnitř, možná jsme v tomto momentě pocítili závan věčnosti – byl to okamžik, v němž Bůh píše dějiny světa.

A vtom si náhle vzpomeneme na větu, kterou vyslovil kardinál-protojáhen předtím, než zaznělo *Habemus papam*, a sice: *Annuntio vobis gaudium magnum*.⁵ Na ni si přece vzpomínáme z vánoční pasáže Lukášova evangelia, kde se vypráví o narození Ježíše v betlémské stáji. Zde anděl, který zvěstuje Ježíšovo narození, pronáší významy zatíženou větu „Zvěstuji vám velikou radost“, stejnou, jakou pronáší jáhen na balkoně. Co už kardinál neříká, pokračuje u Lukáše takto: „... která bude pro všechnen lid. Dnes se vám narodil Spasitel, Kristus Pán, v městě Davidově.“⁶ Tato slova jsou na balkoně Svatopetrského dómu přítomna, i když je nikdo nevysloví přímo.

Nyní je zřejmé, co se na lodžii chrámu vlastně inscenuje. Dneska je světu darován nový Kristus – tak zní poselství. Papež je podle učení katolické církve *alter Christus*, nový Kristus. A není snad jeho nejvýznamnějším titulem *vicarius Christi*, náměstek Ježíše Krista na zemi? Za tím se skrývá nevidaný nárok: kdo je poslušen papeže, poslouchá Krista. Rituály papežské volby mají obnovit věštbu spojenou s narozením Krista. Symbolicky vytvářejí vzdor všem krizím a zvrátům kontinuitu i jistotu a slibují naději a spásu. Papežství jakožto úřad je věčné, byť jednotlivý papež coby osoba musí zemřít: to jsou dvě těla papeže, podobně jako existují dvě těla krále, o nichž historiografie od doby Ernsta Kantorowicze tolik mluví.

Zdánlivá neměnnost postupů a symbolů papežské volby i způsob, jakým je do úřadu uveden náměstek Kristův a následovník apoštola Petra, mají demonstrovat, že jde o ztělesněnou věčnost. Rituály opravdu úspěšně budí dojem, že se o věčnost vskutku jedná, takže nemálo lidí na Svatopetrském náměstí i doma před televizními obrazovkami věří, že spoluprožívají dva tisíce let starý rituál.

Proti postupujícímu „odkouzlení světa“ (Max Weber) je nasazen silný protikladný impulz „zakouzlení“, i když možná netrvá příliš dlouho. „Tato symbióza archaicky se jevících rituálů a nejmodernějších forem komunikace působí přitažlivě a tkví v ní, profánně řečeno, vysoká informační hodnota, kterou papežství dnes vyzařuje daleko za hranice katolické církve,“ konstatuje historik René Schlott ve studii o medializaci papežské smrti, jejíž výsledky lze bez dalšího aplikovat i na téma papežské volby a konkláve.⁷

V současnosti se zdá, že k papežské volbě patří celá řada zásadních momentů: papeže volí konkláve, jedinými voliteli jsou kardinálové, volba vždy probíhá v Římě, pokaždé je zvolen kardinál, nový papež pokaždé přijímá nové jméno, ideální scénou této svaté hry je Vatikán nebo přesněji řečeno: Sixtinská kaple, balkon Svatopetrské baziliky, Petrův hrob pod papežským oltářem a Svatopetrské náměstí. Jediné, co se skutečně změnilo, je národnost papežů: do roku 1978 se neměnně volili Italové. V roce 1978 to byl poprvé Polák, poté v roce 2005 Němec a nyní v roce 2013 dokonce Jihoameričan, tj. z římského pohledu muž z konce světa.

O tom, proč byl v roce 1978 po čtyřech a půl stoletích zvolen první papež, který nebyl původem Ital, můžeme opět jen spekulovat. Jelikož neexistují žádné historicky spolehlivé prameny o posledních papežských volbách, které by přesně popisovaly, co se opravdu odehrávalo za zavřenou branou Sixtinské kaple, zbývá zvědavcům v podstatě jediná možnost: zaměřit se na pravidla papežské volby. Tu totiž určují velmi diferencované právní a liturgické předpisy, jež stanovují, jak má probíhat, a to jak pokud jde o technický postup, tak i pokud jde o ceremoniál, resp. bohoslužebný rituál.

V současnosti platné nařízení o papežské volbě stanovuje

apoštolská konstituce *Universi Dominici gregis*, kterou vydal 22. února 1996, v den svátku Stolce sv. Petra, Jan Pavel II. K tomuto právnímu ustanovení se pak ve třech knihách rituálů objevují liturgické prováděcí předpisy. Ve svatém roce 2000 nejprve vyšel *Ordo exsequiarum Romani Pontificis*. Jde o posmrtnou liturgii, která zahrnuje ceremonie v úmrtním pokoji papeže, vystavení pozůstatků ve Svatopetrské bazilice a devítidenní modlitby za mrtvé i rekvíem na náměstí sv. Petra a pohřební liturgii v kryptě svatého Petra. Ve stejném roce spatřil světlo světa také *Ordo rituum conclavis*, který upravuje postup a ceremonie konkláve před mší, v níž kardinálové prosí o přímělu Ducha svatého, vstup volitelů do konkláve a přísahu, dále samotná volební kola a prezentaci nově zvoleného papeže na balkoně Svatopetrského dómu. Bezprostředně po svém zvolení uvedl Benedikt XVI. v platnost *Ordo rituum pro ministerii petrini initio Romae episcopi*, jenž byl vypracován ještě za jeho předchůdce. Zde jsou formulovány liturgické zásady týkající se vlastního uvedení papeže do úřadu, především intronizační mše na Svatopetrském náměstí.

Právní předpisy obsažené v *Universi Dominici gregis* pak v letech 2007 a 2013 ještě nepatrně změnil a upřesnil papež Benedikt XVI. Je příznačné, že dosud neexistují ani právní, ani rituální předpisy upravující odstoupení papeže, ačkoliv tato možnost byla teoreticky vždycky ve hře. Jelikož však k takovému kroku nedošlo po celých šest století, nepovažoval zjevně Vatikán za nutné zformulovat přesnější pravidla. Musíme si tedy počkat, zda k rituálům rezignace na papežský úřad bude v budoucnosti patřit také let virtulníkem do papežského letního sídla v Castel Gandolfu v Albanských horách.

Jan Pavel II., na snímku na berlínském olympijském stadionu v roce 1996, vydal v tomto roce nové nařízení o papežské volbě „Universi Dominici gregis“.

Je překvapivé, že s výjimkou Benedikta XV. (1914–1922) a jednatřicetidenního papeže Jana Pavla I. cítil každý z papežů 20. a 21. století puzení vydat vlastní úpravu volby následovníka, zatímco dříve se nutnost modifikací objevovala vždy většinou po pár staletích, a i pak byly změny přijímány s velkými časovými průtahy. Takzvaná věčnost papežské volby, jež se má vyjevit při inscenaci *Habemus papam* na náměstí svatého Petra, dostane díky této prosté a snadno doložitelné skutečnosti první zásah.

Jan Pavel II. zdůvodnil svou obsáhlou reformu z roku

1996 nevídanou dynamikou moderní doby, jež si bezpodmínečně žádá neustálé přizpůsobování norem papežské volby tak, „aby odpovídala požadavkům příslušné specifické historické situace“.⁸ Papež se sice zaklínal nepřerušovanou kontinuitou „substance a základních principů“ pravidel papežské volby a sliboval, že se ve své konstituci „neodchýlí od linie moudré a do dnešního dne platné úctyhodné tradice“,⁹ avšak zároveň „u vědomí změněné situace, v níž nyní církev žije“, vidí nutnost, ba dokonce povinnost „přepracovat“ pravidla, která „regulují obsazování biskupského stolce v Římě“.¹⁰

Tímto krokem vytvořil v katolické církvi papež, pro jehož pontifikát byly v otázkách víry a mravů rozhodující spíše „věčné pravdy“, překvapivě velký prostor pro myšlenku vývoje: podle jeho názoru si historické změny žádají přizpůsobení církevních předpisů. To není nikterak samozřejmé. V církevních dějinách byly reformy nezřídka odmítnuty, či dokonce prohlášeny za zásadně nemožné s argumentem, že tak tomu bylo vždycky. Sám Ježíš Kristus ustanovil církev takovou, jaká dneska je.

Přitom se badatelé přou o to, odkdy můžeme vůbec římského biskupa označovat jako papeže, a tedy hovořit o papežské volbě. Původně pochází titul „papež“ z východní části římské říše a používali ho četní opati a biskupové. Od druhé poloviny 4. století se tak pojmenovávali římský biskup a patriarchové Konstantinopole, Alexandrie, Antiochie a Jeruzaléma. Těchto pět společně představovalo vrchol univerzální církve, a jsou proto označováni jako pentarchie neboli vláda pěti. V průběhu 5. století si titul papež nárokoval pro oblast západní církve výlučně římský biskup, ale teprve v průběhu 11. století se pro římského biskupa jako jedinečné označení prosadil *papa* a *papatus*,

tedy papež a papežství, vedle jiných titulů jako *pontifex Romanus*, *apostolicus* nebo *vicarius Christi*. V evangelické perspektivě lze „ve smyslu definice papežství jako nároku římských biskupů ... coby následovníků a dědiců Petrových na vedení a na primát v jurisdikci a učení v univerzální církvi mluvit ... o papežství ve vlastním slova smyslu teprve od středověku a pouze pro latinský Západ; v případě rané církve jde o dějiny římského biskupství a křesťanské římské obce“.¹¹ Toto pojmové vyjasnění je třeba mít na mysli, až budeme na dalších stránkách zjednodušeně hovořit o „papeži“ a „papežské volbě“.

Tato kniha se věnuje napětí mezi změnou a neměnností, mezi přizpůsobením se nové době a lpěním na úctyhodné tradici, kterou zmiňoval i Jan Pavel II. v řádu papežské volby z roku 1996. Navíc zodpovíme nejčastější otázky týkající se volby papeže: Kdo volí papeže, a má tudíž aktivní volební právo? Kdo se vlastně může stát papežem? Kde se papež volí? A jak? Co dělá papeže papežem? Jak tajná je volba papeže doopravdy? Jak funguje rezignace papeže a jaký status má papež, který se zřekne Petrova stolce? A na úplný závěr: Jak by v budoucnu mohly vypadat papežské volby?

Pohled do dva tisíce let trvajících dějin církve a papežství u každé otázky ukáže, do jaké míry se Jan Pavel II. opravdu držel „úctyhodné“ tradice a v kterých případech a z jakých důvodů se od ní odchýlil.

1

Kdo volí papeže?

Ježíš předává klíče

Poblíž města Caesarea Filipova, zhruba padesát kilometrů severně od Genezaretského jezera, se v roce 13 Ježíš ptá učedníků: „Za koho lidé pokládají Syna člověka?“ Oni řekli: „Jedni za Jana Křtitele, druzí za Elijáše, jedni za Jeremjáše nebo za jednoho z proroků.“ Řekne jim: „A za koho mě pokládáte vy?“ Šimon Petr odpověděl: „Ty jsi Mesiáš, Syn Boha živého.“ Ježíš mu odpověděl: „Blaze tobě, Šimone Jonášův, protože se ti nezjevilo tělo a krev, ale můj Otec v nebesích. A já ti pravím, že ty jsi Petr; a na té skále zbuduji svou církev a brány pekla jí nepřemohou. Dám ti klíče království nebeského, a co odmítneš na zemi, bude odmítnuto v nebi, a co přijmeš na zemi, bude přijato v nebi.“¹²

Kdo zvolil prvního papeže, vědí přinejmenším katoličtí křesťané naprosto přesně. Ne zvolili ho v konkláve za vatikánskými zdmi kardinálové oblečení v červeném rouchu, nýbrž ho zcela veřejně vyvolil sám Ježíš Kristus, Spasitel a Pán. Přitom dostal hned nové jméno, jak je zvykem i dnes při volbách papežů: ze Šimona, syna Jonáše, se stal Petr, skála. A od něj přechází papežství v nepřetržité řadě z jednoho následovníka k dalšímu až k dnešnímu papeži Františkovi. Tradici zajišťuje následnost, jež nemá trhlin.

V každém případě to tak stojí v dogmatické konstituci *Pastor aeternus*, kterou vydal první vatikánský koncil 18. července 1870. Obsahuje dogma o papežově neomylnosti a o jeho primátu nad celou církví v jurisdikci a v to mají všichni katolíci, chtějí-li být katolíky, věřit stejně jako

příběhu o Petrovi z Matoušova evangelia. Argumentace tohoto dokumentu postupuje ve čtyřech krocích: 1. Kristus Pán „přislíbil bezprostředně a přímo svatému apoštolu Petrovi“ primát nad celou církví a „přenesl ho na něj“. 2. Petrův primát pokračuje v římských papežích: „Kdokoliv následuje po Petrovi na tomto stolci, získává podle Kristova zakládajícího ustanovení Petrův primát nad celou církví.“ 3. Papeži jakožto „skutečnému zástupci Krista“ jsou povinováni „skutečnou poslušností ... v hierarchické podřízenosti“ všichni biskupové a věřící ve všech otázkách víry a mravnosti, ale také ve všech otázkách disciplíny a vedení. V otázkách víry a mravnosti je papež, když promlouvá *ex cathedra* – doslova z učitelské stolice –, neomylný. „Proto jsou tyto definice římského biskupa samy sebou, nikoliv však na základě souhlasu církve, nezměnitelné“.¹³

Podle katolické představy to, že Ježíš Kristus předal klíče od království nebeského apoštolu Petrovi, zakládá papežský úřad, který je v nepřerušované následnosti předáván až do dneška od jednoho papeže k dalšímu. Perugino zvětšil v roce 1482 scénu popsanou v Matoušovi 16,18 a násl. na severní stěně Sixtinské kapele v rámci cyklu o Ježíšově životě.

Z historického pohledu však věc není zdaleka tak jednoduchá. Nepochybně byl Petr v rané křesťanské církvi rozhodujícím mužem. O tom exegetické bádání nijak nepochybuje. Pocházel z Betsaidy v Galileji a Ježíš ho spolu s jeho bratrem Ondřejem povolal jako prvního učedníka. Podle evangelií byl Šimon Petr po Ježíšově smrti na kříži také jedním z prvních svědků jeho vzkříšení. O tom, zda věta o předání klíčů, jež se nachází v Matoušově evangeliu sepsaném okolo roku 80, pochází opravdu od Ježíše Krista, nebo patří-li do pozdější fáze rané křesťanské tradice, vedou protestanti a katolíci do dnešní doby spory. Ale ať už se Petrovo povolání odvozuje od historického Ježíše či vzniklo později, nelze z něj podle mnoha interpretů odvodit, že se vztahuje na možné následovníky a s nimi související papežský úřad.

Vytvoření apoštolské následnosti

Při této interpretaci bychom byli s tématem papežské volby a aktivního volebního práva vbrzku hotovi, a to ještě předtím, než bychom se do něj pořádně pustili. Potom by nanejvýš platila designace Šimona Petra coby pevného základu, resp. skály církve. Ježíš Kristus by tedy byl jediným „volitelem papeže“ v celých církevních dějinách.

Pokud však spatřujeme v příslibu Matoušova evangelia vytvoření základů Petrovy služby v církvi, pak by jedinými legitimními voliteli papeže byli ti, kdo obsadili papežský úřad a ještě za svého života určili designací své následovníky, stejně jako Ježíš určil Petra. V tomto případě by bylo třeba přes Středozemní moře vybudovat most, který by vedl z Caesarey Filipovy, resp. z Jeruzaléma do Říma,

neboť v jeruzalémské rané křesťanské obci určitě žádný papež nebyl. Tento úřad je teologicky, historicky a z hlediska církevního práva nedělitelně spojen s funkcí římského biskupa.

Teologické řešení tohoto problému vypadá takto: Petr je prohlášen za zakladatele římské obce, minimálně však za prvního biskupa hlavního města římské říše. A Petr zase ustanovil „Lina za prvního v nepřetržité řadě svých následovníků“.¹⁴ Tak se i druhá papežská volba v církevních dějinách děje podle biblického vzoru cestou designace.

Tento pohled na počátek papežských voleb vychází ze tří předpokladů: zaprvé, že byl Petr skutečně v Římě; zadruhé, že byl také biskupem této obce; a zatřetí, že určil Lina za svého následovníka ještě za svého života. Všechny tyto tři předpoklady však církevně historické bádání zpochybňuje. Fakt, že Petr přišel do Říma a v roce 64 nebo 67 zemřel za císaře Nerona mučednickou smrtí, nelze sice s jistotou dokázat, ale je možné ho pokládat přece jen za pravděpodobný. Skutečnost, že se pod dnešní Svatopetskou bazilikou opravdu nachází jeho hrob, je rovněž předmětem pochybností. Chybí tu písemné prameny. Archeologické nálezy z vykopávek vypovídají pouze to, že tu v hrobě, jenž se rychle stal místem uctívání, spočinul důležitý křesťan z 1. století. Četní odpůrci římské církve, i ti interní, ovšem v prvních stoletích křesťanství nikdy nezpochybňovali, že jde o Petrův hrob – přičemž by se toto zpochybnění nabízelo jako argument, který by umožňoval odmítnout rostoucí římské mocenské nároky. To přesvědčivě mluví pro skutečnost, že římský pahorek je opravdu místem, kde byl Petr pohřben.

Jenže Petr s velkou pravděpodobností římskou obec nezaložil. V hlavním městě římské říše, v tomto ústředním

překladišti zboží, názorů a náboženských idejí, se křesťanství rychle rozšířilo, aniž by však jeho počátky bylo možné přesně historicky popsat. Pravděpodobně s sebou obchodníci z Východu přinesli i své náboženské přesvědčení. Když v roce 56 píše apoštol Pavel dopis Římanům, římská křesťanská obec už dávno existuje. Pavel ji chce navštívit a konečně ji poznat; chce rovněž požádat křesťany v hlavním městě o podporu své plánované misijní cesty do Španělska. Je příznačné, že v Pavlově dopise Římanům se Petr, který jinak v jeho dopisech hraje podstatnou roli, vůbec neobjeví.

Rozhodující argument proti papeži Petrovi, jenž by svůj úřad předal designací papeži Linovi, tkví však ve struktuře úřadů a systému vedení rané církve. Dnes samozřejmě vycházíme z toho, že platí věta: *Ubi episcopus, ibi ecclesia* – Kde je biskup, tam je církev, což zároveň znamená: žádná církev není bez biskupa. Jenže raná církev se svými učiteli, charismatickými osobnostmi, potulnými kněžími nebo představenými zaujímajícími vlivné pozice měla zprvu naprosto odlišnou koncepci obce. V počátcích existovalo nejspíše kolektivní vedení. V čele církevní obce stála skupina jáhnů a episkopů (doslova dohlížitelů, odtud odvozený výraz biskupové), jimž se leckde říkalo také presbyteri (doslova nejstarší, odtud v němčině odvozený výraz Priester; česky kněz). „Ve struktuře kolektivního vedení samozřejmě neexistovalo pořadí jednotlivců, nýbrž se řídicí grémium aktuálně doplňovalo,“ případně poznamenává církevní historik Norbert Brox.¹⁵ Zda tu fungovala kooptace, tedy že skupina sama vždycky, když nějaký její člen zemřel nebo rezignoval pro nemoc, určila následovníka, který postoupí do užšího kruhu vedení, nebo zdali volili všichni věřící obce, už nedokážeme jednoznačně určit.

V nějakém podobném kolektivním řídicím grémiu římské obce hrál patrně Petr, když přišel do Říma, důležitou roli. Římským *biskupem* ale určitě nebyl, protože v této době takový typ římského biskupa neexistoval. Pak ale také nemohl určit designací svého následovníka Lina. Vylučuje se proto jako jediný „volitel papeže“.

Monepiskopát – jeden biskup pro jednu obec, resp. diecezii – se začal na východě říše prosazovat již na počátku 2. století, jak ukazuje příklad Ignáce z Antiochie. Badatelé se však shodují v tom, že v Římě se pravděpodobně objevuje až po roce 150. Ignác ve svém postavení biskupa Antiochie okolo roku 110 píše výslovně nikoli římskému biskupovi, ale Boží církvi v hlavním městě, která „je na předním místě v lásce“.¹⁶ „Pro dobu před roky 140 a 150 nemůžeme počítat s jednotlivými, po sobě následujícími římskými biskupy, které bychom mohli interpretovat jako papeže celé církve.“¹⁷ Papežská volba proto v této době prostě neexistovala.

Jak je ale pak možné, že všechny příslušné dějiny papežství, a zvláště oficiální vatikánská příručka *Annuario Pontificio*, nabízejí nepřerušovaný seznam 269 papežů, který začíná Petrem a končí současným papežem?

To úzce souvisí se situací křesťanské církve na konci 2. století. Opětovně se tehdy objevovali gnostici a vizionáři, kteří tvrdili, že disponují zvláštním tajným věděním, které přesahuje obsah evangelií a apoštolských listů. Proti tomuto údajně hlubšímu vhledu do víry, jež by měla být dostupná toliko jedné elitní skupině speciálně zasvěcených, staví takzvaní apologetové na Písmu svatém a historicky uchopitelné tradici. Ke křesťanské víře proto patří jen to, co je zaznamenáno v evangeliích a v dopisech apoštolů, nebo to, co se ústně traduje od apoštolů či jejich žáků

a následovníků. Podle tohoto principu sukcese a tradice získaly na významu ty církve, které se mohly díky postavě zakladatele odvolávat na nějakého apoštola nebo jeho žáka, jejichž svědectví víry bylo zajišťováno nepřetržitou souvislostí tradice.

Ve své polemice s gnostiky, kterou vedl ve spise *Adversus haereses – Proti bludům* –, kladl církevní otec Irenej z Lyonu důraz zejména na kontinuitu římské církve, v níž jako v žádné jiné byla zachována „apoštolská“ tradice. „Neboť pro její zvláštní zakladatelskou autoritu se s ní musí shodovat každá jiná církev,“ píše Irenej, jelikož je zde nepřetržitou řadou biskupů „pro veškeré časy udržována tradice odvozená od apoštolů“. Měl na mysli zakladatele římské obce, apoštoly Petra a Pavla.¹⁸ „Když tedy svatí apoštolové založili a vybudovali církev, vložili do Linových rukou biskupský úřad, aby vedl církev. Je to onen Linus, jehož zmiňuje Pavel ve svých dopisech Timoteovi... Jeho následovníkem byl Anaklét. Po něm biskupský úřad obdržel Kliment. Ten ještě viděl svaté apoštoly a byl s nimi v kontaktu... Po Klimentovi následoval Evaristus a po Evaristovi Alexandr; pak jako šestý od apoštolů nastoupil úřad Sixtus, po něm Telesforus, slavný mučedník; poté Hyginus, dále Pius, po něm Anicetus, po němž následoval Soter a jako dvanáctý po apoštolech obsadil úřad Eleutherus. To je pořadí a následnost, jimiž se nám dostává v církvi tradice a zjevení pravdy, pocházející od apoštolů. A je to nejpřesvědčivější důkaz pro to, že jde o jednu a tutéž životodárnou víru, která se uchovává v církvi od apoštolských dob do dnešních časů a je v pravdě předávána.“¹⁹

Irenej z Lyonu sepsal své dílo v roce 185. Posledního římského biskupa, uváděného na seznamu, Eleuthera, který byl v úřadu pravděpodobně v letech 174 až 189, patrně

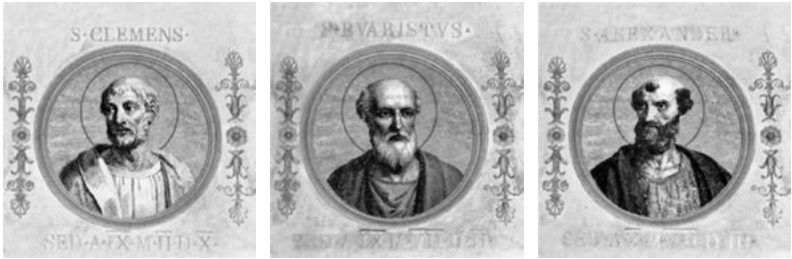

V bazilice svatého Pavla za hradbami se nachází úplná řada portrétů všech papežů od Petra po dnešní dobu. Pochopitelně tu nejsou vzdoropapežové. Takto se působivě inscenuje fikce nepřetržité sukcese Petrova stolce. Medailony ukazují směrem zleva doprava Kristovy náměstky Petra, Lina, Anakléta, Klimenta, Evarista a Alexandra.

znal alespoň podle jména. V této době se i v západní části římského impéria významně v církvi prosazoval mon-episkopát. Pokud jde o ostatní jména ze seznamu římských biskupů, v těchto případech Irenej sotva mohl disponovat spolehlivými informacemi. Není jasné, jestli sestavil seznam sám, nebo zdali použil nějaké podklady. V každém případě Irenej projektuje model vedení obce prostřednictvím biskupa až do počátků církve, kdy existovalo prokazatelné kolektivní vedení sboru, a sice podle zásady: když je v mé době v obci jeden biskup, pak tomu tak muselo být odevždy.

Je sporné, jestli vůbec Linus, Anaklét, Kliment, Evaristus, Alexandr, Sixtus, Telesforus, Hyginus a Pius existovali a zdali se na seznam dostali proto, že hráli ve vedení římské obce důležitou roli. Proto musíme přitakat hodnocení Norberta Broxe, podle něhož je Irenejův seznam „konstruktem“, jenž měl překlenout v „zájmu autentického apoštolství současného církevního kázání“ období do „zavedení monarchického episkopátu v Římě“.²⁰

1. Kdo volí papeže?

Je však zajímavé, že Irenej nekonstruuje jednoduchou linii od Petra jakožto prvního „papeže“ k třináctému Eleutherovi, nýbrž to podle jeho mínění byli Petr a Pavel, kteří coby – údajní – zakladatelé římské obce společně ustavili Lina jako prvního biskupa. Nemluví se tu také výslovně o tom, že by Petr předal moc nad klíči Linovi, ani o následnictví v Petrově úřadě. Slovem: tehdy nešlo o papežský úřad, ať už jakkoli chápaný, nýbrž o biskupský úřad v Římě.

Duchovenstvo, lid a císař

Již v průběhu 3. století se římstí biskupové opakovaně pokoušeli zaujmout v univerzální církvi vůdčí postavení. Odvolávali se přitom jednak na to, že jejich obec založili Petr a Pavel, a jednak na její velikost a význam, který zaujímá v hlavním městě římského impéria. Nedokázali však prosadit svůj nárok na primát; katolická církev se pojímala jako *communio*, jako síť rovnoprávných obcí, které byly vždy reprezentovány svým biskupem. Podle Bernharda Schimmelpfenniga, jednoho z nejlepších odborníků na antické a středověké dějiny papežství, pochází

„první zaručené datum vztahující se k dějinám římské obce teprve z 3. století: jde o rok 235. Všechna dřívější data jsou fiktivní.“²¹ V roce 235 byl římským biskupem zvolen Anterus, jehož hrob byl v 19. století objeven v římských katakombách.

I když pro první období monepiskopátu nedisponujeme žádnými jednoznačnými prameny, vycházíme z toho, že římský biskup získával svůj úřad stejně jako ostatní biskupové tehdejší církve: byl volen duchovenstvem a lidem. Výmluvné svědectví pochází z *Traditio apostolica*, z raně křesťanských církevních předpisů z počátku 3. století. Ty pravděpodobně odrážejí tehdejší poměry v římské obci. Dříve byly připisovány Hippolytovi Římskému, jenž vstoupil do dějin jako vzdoropapež a jako takový je zaznamenán pro roky 217 až 235 v oficiálním papežském seznamu. *Traditio apostolica* mimo jiné obsahuje pravidla pro volbu a svěcení biskupů včetně odpovídajících sveticích modliteb. Píše se zde: „Biskup je závazně zvolen poté, co ho zvolí veškerý lid.“²²

Tento výklad potvrzuje také svatý Ambrož z Milána, který v roce 396 napsal: „Podle práva vzchází z volby ten, jehož zvolila celá obec. V souladu s právem je třeba předpokládat, že byl Božím rozhodnutím zvolen ten, jehož si žádali všichni.“²³ Do jaké míry byl tento postoj rozšířený i v pozdější době, dokládá výrok papeže Lva I. Velikého (440–461) z poloviny 5. století: „Kdo má být v čele všech, musí být také všemi zvolen.“²⁴

Tento ideál aktivního volebního práva pro duchovenstvo a veškeré věřící fungoval v dřívější době, v čase přehlédnutelné obce. Volební shromáždění všech věřících lze však sotva zorganizovat, má-li obec věřících tisíce. Proto začali při volbě římského biskupa hrát stále větší roli presbyteři

a jáhnové i vlivné římské rodiny. Prostí věřící pak mohli po volbě nanejvýš aplaudovat.

Po takzvaném konstantinovském obratu z roku 313, kdy se křesťanství z pronásledovaného náboženského společenství stalo povoleným, a později dokonce státním náboženstvím, se na scéně objevil další nadmíru vlivný volitel biskupa: římský císař. Pakliže se měla coby základ vlády úspěšně prosadit zásada „jeden císař, jedna říše, jedno náboženství, jeden Bůh“, nemohlo být císaři lhostejné, kdo obsadil důležitý biskupský stolec impéria. Zčásti se vládcí spokojili s potvrzením nebo zavržením zvoleného římského biskupa, zčásti si však osobovali právo ho přímo dosazovat. Tak Konstantin II. sesadil Liberia (352–366) a poslal ho do vyhnanství v Thrákii, protože zastával v christologických otázkách, v učení o Kristově osobě, pozici, která se císaři nezamlouvala. Konstantin II. pak za římského biskupa prosadil jáhna Felixe, jenž se však jako Felix II. (355–365) v Římě natrvalo neetabloval, takže se Liberius nakonec mohl vrátit.

Tento vliv světských panovníků – ať už šlo o západořímské či východořímské císaře nebo o germánské krále jako Odoakera či ostrogótského Theodericha – si v následujících staletích podržel rozhodující význam. Všechny pokusy papežů a římské obce potlačit císařská práva skončily v podstatě bez úspěchu. Typický je dekret římské synody, jež se konala v roce 499 za papeže Symmacha (498–514).

Rok předtím došlo ke dvojí volbě. Jedna skupina v Římě zvolila za papeže Laurentia (498–506), který se chtěl opět více připoutat k východořímskému císaři v Konstantinopoli. Jiná strana římské obce naopak vyzdvihovala Symmacha, jenž usiloval o větší nezávislost Říma na Konstantinopoli. Ostrogótský král Theoderich, který v té době vládl v Itálii,

prohlásil Symmacha za plnoprávního papeže s argumentem, že byl na rozdíl od svého protihráče vysvěcen jako klerik dříve a kromě toho byl zvolen většinou.

Pro platnou církevní volbu platil do této doby princip jednohlasnosti, minimálně však mělo být dosaženo jednomyslnosti. Pro převzetí biskupského úřadu nebo jiné církevní vedoucí funkce nestačila většina hlasů voličů. Za *unanimitas*, o niž se usilovalo, se skrýval strach před rozkolem a rozbroji. V církvi mělo být vše rozhodováno konsenzuálně. Buď se vyjednávalo tak dlouho, až se všichni dokázali sjednotit na jednom kandidátovi, nebo „jednomyslný projev Ducha svatého“ vedl k takzvané volbě inspirací a veškerý lid prohlásil jednoho kandidáta za biskupa.

Na synodě roku 499 si nechal Symmachus vlastní volbu, která měla ten nedostatek, že nebyla v rozporu s církevní tradicí jednomyslná, dodatečně sankcionovat tímto rozhodnutím: v zásadě „má být pomazán ten, kdo byl zvolen jednohlasnou volbou provedenou veškerým duchovenstvem; pakliže však, jak se také často děje, panuje nadšení pro různé kandidáty, mají zvítězit hlasy většiny“.²⁵ Tím byl minimálně nárok na aktivní volební právo – a to je rozhodující – omezen na duchovenstvo a už se nemluvilo o spoluúčasti věřících, jakkoli diferencované.

Kromě toho synoda také rozhodla, že má papež v zásadě sám designovat svého nástupce. Pouze při nečekaném úmrtí papeže mohou římské duchovní výjimečně volit nástupce. V neposlední řadě tím chtěla synoda podstatně omezit vliv světských panovníků. Jenže to bylo jen zbožné přání. Ve skutečnosti nedokázali papežové právo na designaci svého nástupce prosadit. Jakmile se o to pokusili, byli světskou vrchností vždy okamžitě odkázáni do patřičných mezí. Výmluvným příkladem je případ papeže Bonifáce II.